

ლადო მინაშვილი

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

“ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ეპიზოდის მხატვრული ანალიზისთვის

სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ სამყარო იდეალიზირებული სამყაროა, პოემის პერსონაჟები თავიანთი ნიშან-თვისებათა ერთობლიობით არ გვიდგენენ რეალურ არსებებს, მაგრამ ამასთანავე ამჟღავნებენ სრულიად გარკვეულ თვისებებს, რომელთა უტყუარ რეალობასაც ჩვენ ვცნობთ (გრ. კიკნაძე), აქედან უნდა გასაგები იყოს, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებთან შედარებით „საშუალ საუკუნეთა როგორც აღმოსავლეთის, ისე განსაკუთრებით დასავლეთის ლიტერატურის პერსონაჟები ერთგვარი სქემატურობისა და იკონოგრაფიული განყენებულობის ბეჭედს ატარებენ“ (პ. ინგოროყვა).

ქართველთა გონებრივ მესაჭეს დიდ ილია ჭავჭავაძეს გადაუდებელ საჭიროებად მიაჩნდა პოემის იმ თვალსაზრისით კვლევა, თუ რითია ჩენი პოეტი საამაყო ერისათვის, თუ რა წვლილი შეაქვს ქართველ გენოსს ზოგადსაკაცობრიო სულიერ საღაროში, რა ჩაუწინავს ქართულ სულს, ქართულ გრძნობას მასში ისეთი, რასაც ზოგადსაკაცობრიო ღირებულება აქვს. ილია ჭავჭავაძე „ვეფხისტყაოსანზე“ მსჯელობისას იმ აზრით ხელმძღვანელობდა, რომ „შემოქმედმა უნდა დაგვანახოს, თუ როგორაა მოცემული ზოგადადამიანური თვისებები ყოველ ცალკეულ პიროვნებაში, ინდივიდუალურის განსახიერება გულისხმობს ტიპურის ჩვენებას — ესაა ჭეშმარიტი ხელოვნების ნიშანი და რაც უფრო დიდ ხელოვანთანა გვაქვს საქმე, იგი იმდენად მეტად უნდა იძლეოდეს განზოგადების საშუალებას. „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებიც რამდენადაც რუსთველის წარმოსახვის ნაყოფს წარმოადგენენ, იმდენად საკაცობრიო შინაარსის მატარებელნი არიან.

“ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა დახასიათებისას უთუოდ არის მხედველობაში მისაღები, უთუოდ გვმართებს იმ თვალსაზრისით ხელმძღვანელობა, რომელსაც დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი ჰეგელი ასე აყალიბებდა: „თუ ნაციონალურ ეპოსს სამართლიანად უნდა ხვდეს ბედად, იყოს შეუწინებელი ინტერესის საგანი

სხვადასხვა ეპოქისა და ხალხისათვის, ამისთვის მის მერ აღწერილი სამყარო უნდა იყოს არა მხოლოდ ცალკე ნაციის სამყარო, არამედ ამ ცალკე ხალხში, მის გმირობასა და სიმამაცეში იმავდროულად გამოკვეთილად უნდა აღიბეჭდებოდეს ზოგადკაცობრიული მხარეც, ასე მაგალითად, ღვთაებრივი და ზნეობრივი სამყაროს უშუალოდ, ხასიათებისა და მთლიანად გარეგანი ყოფის სიდიადე, სინამდვილის თვალსაჩინოება, რომელშიაც პოეტს შეუძლია გვიჩვენოს ჩვენი ყველაფერი, ყველაზე დიადიც და მცირეც, უკვდავად და მუდმივადაა წარმოდგენილი ჰომეროსის პოემებში. ამ მხრივ არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავება სხვადასხვა ხალხებს შორის; არ შეიძლება უარყოფით „რამაიანაში“ წარმოდგენილი ინდოელი ხალხის სული, განსაკუთრებით რელიგიის მხრივ, თუმცა ხასიათი ინდური ცხოვრებისა მთლიანად იმდენად სპეციფიკურია, რომ ზოგადკაცობრიული, ამ სიტყვის ჭეშმარიტი გაგებით უძღურია გადალახოს ამ თავისებურებათა საზღვრები; ამის საპირისპიროდ სრულიად განსხვავებული სახით მთელმა ქრისტიანულმა სამყარომ ძველთაგანვე პოვა თავისი თავი ისეთ ეპიკურ თხრობებში, როგორებსაც შეიცავს ძველი აღთქმა, განსაკუთრებით მისი პატრიარქალური ცხოვრების ამსახველ სურათებში და კვლავ და კვლავ ტკბება ასეთი ენერგიული თვალსაჩინოებით ასახული ამ ამბებით“ (ჰეგელი, 1971: 439-40).

ქართული შემოქმედებითი სულის ამგვარი ნაყოფი, ამგვარი საყოველთაოდ ყველა დროისათვის მნიშვნელოვანი შინაარსი და ხასიათია გამოხატული „ვეფხისტყაოსანში“ და დიდი ილია ჭავჭავაძის სანუკვარი სურვილი იყო სწორედ ამ მხრივაც წარმართულიყო პოემის მხატვრული ღირებულებების წარმოჩენა, მისი მნიშვნელობის დანახვა და შეფასება.

როგორც დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი იმანუილ კანტი ფიქრობს, მხოლოდ ყველაზე ცივილიზებულ ხალხებს აქვთ განსაზღვრული, გამოკვეთილი ხასიათები. იგი, მაგალითად, პირველ ყოვლისა, ასეთებად მიიჩნევს ინგლისელებს, გერმანელებს, ფრანგებს და ა.შ. ასეთი ცივილიზებული ჩამოყალიბებული ხასიათის ნაციათა რიგში უნდა ვივთხოვოთ ქართველები, უძველესი ქრისტიანული ერი და ამდენად ამ ერის გენიალური წარმომადგენლის შოთა რუსთაველის შემოქმედების ნაყოფს, მის მიერ განსახიერებულ გმირებს აქვთ ზოგადსაკაცობრიო შინაარსი და მნიშვნელობა.

პოემის მთავარ გმირთა, გარკვეულ ეპიზოდთა სწორედ ამ

ასპექტით განხილვა-შეფასების ბრწყინვალე ნიმუში, „გენიალური პოემის კონგენიალური კრიტიკა“ (გრ.კიკნაძე) მოგვცა, პირველ ყოვლისა, ილია ჭავჭავაძემ. ილიამ ისიც მიუთითა, „თუ რაოდენად მდიდარი და ფართო მოედანია „ვეფხისტყაოსანი“ ჭეშმარიტი კრიტიკის ფრთის გასაშლელად“ (ჭავჭავაძე, 1991:369). ბუნებრივია, ილიას შემდეგ „ვეფხისტყაოსნის“ მკვლევართა ინტერესი ამ მხრივაც გამომჟღავნდა და ამ გზაზე გარკვეული წარმატებებია მოპოვებული.

ამგვარი ინტერესით ჩვენი ყურადღება ამჟამად გვინდა პოემის ერთ ეპიზოდზე მივმართოთ და მისი ერთგვარი ანალიზი ვცადოთ; თან არ დავივიწყოთ დიდ ლიტერატურისმცოდნეთა აკად. კ. კეკელიძის, პროფ. გრ. კიკნაძის გაფრთხილება, ცალკეული ნაწილის ანალიზის შემთხვევაში უნდა ჩანდეს მთლიანობა თხზულებისა, ლიტერატურული ანალიზიც ცალკეულში მთლიანის სულის წვდომისაკენ უნდა მიიმართებოდეს (მინაშვილი, 2003:558). საქმე ეხება „ვეფხისტყაოსნის“ იმ ეპიზოდს, როცა არაბეთიდან ტარიელთან შესაყრელად მეორედ გაპარული ავთანდილი დახოცილი ლომ-ვეფხვის შორიახლოს უგონოდ მყოფ ტარიელს იპოვის, მოასულიერებს, მდგომარეობიდან გამოიყვანს და გამოქვაბულში დააბრუნებს.

სანამ უშუალოდ „ვეფხისტყაოსნის“ ამ მეტად მნიშვნელოვან ეპიზოდს შევხვებით, შედარებისთვის გვინდა მოვიმარჯვოთ გენიალური გოეთეს ორი თხზულება — „ახალგაზრდა ვერტერის ვენებანი“ და რომანი „არჩევითი ნათესაობა“.

ვერტერი 18 ივლისს ვილჰელმს წერს: „ვილჰელმ, რა ბედენაა ეს ქვეყანა უსიყვარულოდ. იგივეა, რაც ჯადოსნური ლიფლიფა (ფარანი) უსინათლოდ... დღეს ლოტესთან ვერ წავედი. მოუცილებლად უნდა მენახა ერთი კაცი.“

მსახური გავგზავნე ლოტესთან, რათა დღის განმავლობაში ახლოს მყოლოდა ისეთი, რომელიც მის სიახლოვეს იყო დღეს. მოუთმენლად მოველოდი მის დაბრუნებას. სირცხვილი რომ არ მეკრძალვიდეს, მე მას ვაკოცებდი.

ალბათ შენც გსმენია ბონონიური ქვის შესახებ. თურმე ამ ქვას მზვარეში დასდებენ, მზის სხივებს იტაცებს და იმ მიტაცებულ სხივებს ღამითაც ავრცელებს. ასეთი რამ შეემთხვა ამ ვაჟსაც. იმის შეგნება, რომ რამდენიმე საათის წინ ლოტეს მზე-რა, ლოტეს თვალები მის ქურთუქს, მის სახეს, მის სახელოს

მოხვდებოდა, ალბათ ამ მსახურს რაღაც სიძვირფასის შარავანდედით მოსავდა ჩემს თვალში. მე დამამწუხრა მისმა სიახლოვემ. ვილჰელმ, ეს წამიერი შევბაც ხომ მოჩვენება არ არის?“ (გოეთე, 2012:37-38).

გოეთეს მოსწონს მხატვრული მიგნება ამ ფსიქოლოგიური მომენტისა და მოგვიანებით დაწერილ რომანში „შერჩევითი ნათესაობა“ ერთგვარად მიუბრუნდება მას. — ედუარდი ტოვებს სახლს, უჩინარდება, ოღონდ წერილს უტოვებს ცოლს — შარლოტას — ოთილიე არ მოიშოროს, თუ სახლს გარეთ გავა, იცოდე — „შენი ციხე-დარბაზის, შენი პარკის ფარგლებს გარეთ ოთილიე ჩემი იქნება“. „როცა ამხედრებულმა [ედუარდმა] სამიკიტნოს ჩაუარა, მან დაინახა ის მათხოვარი, გასულ ღამეს რომ მეფურად დაასაჩუქრა. იგი მშვიდად სადილობდა. ედუარდის დანახვაზე ფეხზე წამოდგა და მოწიწებით, თაყვანისცემითაც კი მოიხარა მის წინაშე. სწორედ ეს მათხოვარი გამოეცხადა გუშინ, როცა ოთილიე მკლავგაყრილი მოჰყავდა შინისაკენ. ახლა სწორედ მან გაახსენა მისი ცხოვრების უბედნიერესი წამი. ტანჯვა გაუასკეცდა. მისთვის აუტანელი იყო იმის შეგრძნება, თუ რას ტოვებდა აქ. მან კიდევ ერთხელ შეხედა მათხოვარს: ო, მშურს შენი — წამოიძახა მან, — შენ ჯერ კიდევ ტკბები გუშინდელი მოწყალებით, მე კი გუშინდელი ბედნიერებით ველარა“(იქვე, 239).

ის რაც ვერტერს დაემართა, ან ედუარდს, ძალზედ მნიშვნელოვანია და ფსიქოლოგიურად გასაგები. ესთეტიკის ენაზე მას შთაგრძნობა ჰქვია. შთაგრძნობა ნიშნავს ადამიანის მიერ სუბიექტურ გრძნობათა პროეცირებას, გადატანას ცოცხალი და არაცოცხალ ბუნების სამყაროზე, უფრო ნაკლებ ადამიანზე, რამდენადაც შთაგრძნობის ფაქტისათვის საზღვრის შემოვლება მეტად ძნელია. შთაგრძნობა რეალურ მიმართებაში ჯერ არ ნიშნავს ესთეტიკურ მოვლენას. თავისთავად შთაგრძნობა ფსიქოლოგიური მოვლენაა და მას სწორედ ფსიქოლოგია სწავლობს. შთაგრძნობა ესთეტიკური ფაქტი ხდება მსოლოდ ხელოვნების წყალობით, ან მოვლენისადმი ხელოვნებითი მიმართების წყალობით. ე.ი. შთაგრძნობა როგორც ასეთი, ხელოვნებამ გახადა ესთეტიკურ ფაქტად, განსჯის საგანგებო მასალად კი შთაგრძნობის თეორიამ. შთაგრძნობა ამოსავალი პუნქტია ლიპსის ესთე-

ტიკისა.⁸ ლიპსი შთაგრძნობას განმარტავს როგორც „ობიექტივირებულ გუნება-განწყობილებას“. მაშასადამე, რამდენადაც ჩვენ ვამბობთ, რომ შთაგრძნობა ესაა სხვაში ნაგრძნობი „მე“, ამდენად შთაგრძნობის არე მოიცავს ადამიანსაც, ე.ი. შთაგრძნობის ენაზე წავიკითხო ადამიანიც. სწორედ შთაგრძნობის ამგვარ ესთეტიკურ ფაქტთან გვაქვს საქმე გენიალური გოეთეს შემთხვევაში. ვერტერიც, ედუარდიც თავიანთი გუნება-განწყობილების პროეცირებას, გადატანას ახდენენ, ერთი მხრივ, მსახურზე და, მეორე მხრივ, მათხოვარზე.

ახლა კი გადავინაცვლოთ დაახლოებით ხუთი საუკუნით უკან — XII საუკუნეში და მივმართოთ რუსთველის „ვეფხისტყაოსანს“, კერძოდ გავიხსენოთ პოემის ერთი ზემოთ მითითებული ეპიზოდი.

როგორც ვიცით, როცა პირობისამებრ ტარიელთან დაბრუნებულ ავთანდილს ძმობილი გამოქვაბულში არ დაუხვდა. ძალიან დამწუხრდა, როგორ გატეხა ჩემთვის მოცემული ფიცო, წყრებოდა.

ასმათმა სანუგეშოდ ისღა უთხრა, შემპირდა შორს არ წავალო, სადმე ახლოს ვიქნები, დრომდე დაველოდები, პირობას არ გავტეხო: თუ მკდარი მიპოვოს, დამმარხოს, მხეცების დასაგლეჯად ნუ გამხდისო. ავთანდილმა სამი დღის ძებნის შემდეგ მართლაც იპოვა ტარიელი, სიკვდილს მიახლოებული, გონებადაკარგული, ხმლით მოკლული ლომისა და ძირს დანარცხებული უსულო ვეფხვის შორიანლოს. ავთანდიმა ძლივს მოიყვანა ტარიელი ცნობაზე. ტარიელმა იცნო ძმობილი, მოეხვია, აკოცა და მერე უთხრა: „პირობა შეგისრულე, ცოცხალი დაგხვდი, ახლა კი დამეხსენ, სიკვდილამდე ვიტირო და თავსა ვიცე“. როგორ არ არწმუნა ავთანდილმა, როგორ არ მოიმარჯვა თავისი სიბრძნე, რას არ ეხვეწებოდა ტარიელს, მაგრამ მას გაგონება არაფრისა უნდოდა, მხოლოდ იმ ქვეყნად ნესტანთან შეყრით ინუგეშებდა

⁸ ლიპსის ესთეტიკაზე შთაგრძნობის შესახებ საუბრისას ძირითადად ვხელმძღვანელობთ ფილოსოფიური ენციკლოპედიური ლექსიკონით, მოსკ. გამომც. „სოვეტსკაია ენციკლოპედია“, 1983წ., გვ. 97 (რუსულ ენაზე), აგრეთვე ვ. გოგუაძის ნაშრომით, „ფორმა და შინაარსი პოეზიაში (ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მაგალითზე)“, მის წიგნში, „მე არც წარსულის, არც მომავლის არ მეშინია“, გამომც. „ლეგია“, თბ., 1993წ., გვ. 65-164.

თავს. როცა დარწმუნდა ავთანდილი, რომ ასე არაფერი გამოვიდოდა, შეგონებით საქმეს ვერ უშველიდა, სხვა ხერხს მიმართა; კარგო, უთხრა, ვხედავ სიკვდილი გიჯობს და დაე იყოს ასე. მხოლოდ ერთსა გთხოვ და ამაზე ნუ მეტყვი უარს. გულის სწორს მოვაკლდი, მეფეს გამოვეპარე, გავარისხე, რომ შენ მენახე და ნუ გამაბრუნებ უკან გულმოკლულს; ერთი საწადელი მაინც მიყავ, ერთხელ შეჭექე ცხენზე, ერთხელ დაგინახო ამხედრებული, ეგება ამით მაინც მცირედ გავიქარვო სევდა, მერე მე წავალ და შენ დაგტოვებ, „იქნას შენი საწადელი!“ ავთანდილი არ ეშვებოდა, ეხვეწებოდა, ერთხელ შეჭექეო ცხენზე. “იცოდა, რომე შეჯდომა კაეშანს გაუქარვებდა“. ბოლოს ძლივს დაითანხმა. ავთანდილმა მიუყვანა ცხენი, შესვა, მინდვრისაკენ წაიყვანა. სიარულში ტარიელს მომჯობინება დაეტყო. როცა ავთანდილმა მოკეთება შეატყო, საუბარი გაუბა. ერთი რამე მინდა გკითხო, პირდაპირ განმიცხადე: ეგე სამხრე ნესტანისეული როგორ გიყვარს, რად გიღირსო. ტარიელმა მოახსენა, რომ ნესტანის ნაჩუქარი სამხრე მისი სიცოცხლეა, მთელ ქვეყანას ურჩევნია, მისგან განუყრელია, ვერასოდეს შეეღევა. აი, სწორედ მეც მაგისი მოსმენა მწადდაო, — უთხრა ავთანდილმა. რახან თქვი, მეც მაგის პასუხს მოვახსენებ, პირდაპირ, არ გეპირფერებო. სჯობს ასმათს არ შეეღიო, იგი უფრო ძვირფასია შენთვის. ამიტომ არ მომწონს შენი ნამოქმედარიო, სამხრე ოქრომჭედლის ნახელავია, უსულო, უასაკო და უტყვი. მომისმინე, სიმართლეს გეუბნები, ვინ არ გინდა?! ასმათი?! პირველ, მისი **ნაჭვრეტი** (ხაზგასმა ლ.მ.), თქვენი შემყრელი, მისი გამზრდელი და გაზრდილი... ტარიელი ავთანდილის ამ სიტყვებმა გამოაფხიზლა. „მართალი ხარ მეტის მეტად“, — თქვა მან — მართლაც საბრალოა ასმათი, მისი მომლოდნებელი და ჩემი შემხედვარე. ტარიელის ასე მალე დამორჩილება და დათანხმება იმიტომაც მოხდა, რომ ისიც გრძნობდა ამას და აი ავთანდილმა გაუცნობიერა, რომ ნესტანისეულ სამხრეზე მეტი თუ არა, ნაკლებ ძვირფასი მაინც არ იყო მისთვის ასმათი, **პირველ, მისი ნაჭვრეტი**, გამზრდელი და გაზრდილი. რა თქმა უნდა, აქაც შთაგრძნობის ფაქტთან გვაქვს საქმე და როგორც ილია ბრძანებს, გენიალური რუსთველის „გენიოსურ კალმის მოსმასთან“ (V, 267).

დაახლოებით ფსიქოლოგიურად და ესთეტიკურად რუსთველთან იგივე ვითარებაა გამოხატული, რაც ხუთი საუკუნის

შემდეგ გოეთესთან „ვერტერში“, მაგრამ პირადად ჩემთვის, მხატვრულად აღმატებულია, ვიდრე დიდ გოეთესთან. ახალგაზრდა ვერტერის შემთხვევაში, ცოტა არ იყოს, გრძნობის გარეგანლიზიანებასთან გვაქვს საქმე, — ვერტერი ერთი დღე ვერ ხედავდა ლოტეს და უნდა გვერდით ჰყავდეს მსახური, დღეს ლოტეს „ნაჭკრეტი“. რაც შეეხება „ვეფხისტყაოსანს“ აქ ეს ფსიქოლოგიური დეტალი უმძლავრესად არის მხატვრულად მოტოვირებული. ავთანდილის მიზანია ტარიელი დაუბრუნოს ამ ქვეყანას. პირველი ნაბიჯი — ერთხელ მაინც დამენახე ცხენზე ამხედრებულიო, ძალიან ეფექტურია, მაგრამ დროებით; კარგი, შეჯდა ტარიელი ცხენზე, ცოტა გაიარ-გამოიარა, აუსრულა ხომ სურვილი, ახლა წადი შენს თინათინთან, მე დამავდე მარტო — ხომ შეუძლია ასე უთხრას ძმობილს, ცხენიდან ჩამოხდეს და დაუბრუნდეს საწყის დებრესიულ მდგომარეობას. რაღაც გაცილებით მნიშვნელოვანი უნდა უთხრას, ან მოიმოქმედოს ავთანდილმა, რომ დაწყებული ფსიქოლოგიური მკურნალობა ტარიელისა საბოლოოდ დაავიწყდეს. და აი, სწორედ ასეთი, ფსიქოლოგიურად დამაჯერებელი, მაღალესთეტიკური არგუმენტია მის მიერ მოხმობილი — შენ ოსტატის ნახელავ უსულო სამხრისათვის კვდები. ასმათს კი ცოცხალ ქალს, **პირველ, მის ნაჭკრეტს**, გამზრდელს და გაზრდილს, თქვენს შემყრელს ყურადღებას არ აქცევ. მას ხომ, უმწეოს, შენს იქით გზა არა აქვს. ტარიელიც მორჩილად გაჰყვა ავთანდილს გამოქვაბულისაკენ...

მართლაც გენიალური კალმის მოსმაა... ილია ჭავჭავაძის სიტყვები რომ მოვიმარჯვოთ, დიახაც რომ დიდი, ფართო სარბიელია უკვდავი პოემა მხატვრული ანალიზისათვის, ესთეტიკური განსჯისათვის.

დამოწმებული ლიტერატურა:

გოეთე 2012 - იოჰან ვოლფგანგ გოეთე, ახალგაზრდა ვერტერის ვნებანი, არჩევითი ნათესაობა, თბ., 2012 წ., გამომც. „პალიტრა“, სერიაში, 50 წი გნი, რომელიც უნდა წაიკითხო, სანამ ცოცხალი ხარ, წიგნი 36, გვ. 37-38, თარგმანი კ. გამსახურდიასი.

მინაშვილი 2003 - ლადო მინაშვილი, ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები, თბ., თსუ, გამომც., 2003წ., გვ. 558.

ჭავჭავაძე 1991 - ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. V, თბ. 1991წ., გვ. 369.

ჭეგელი 1971 - გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჭეგელი, ესთეტიკა, ტ. III, მოს. 1971წ., გვ. 439-440 (რუსულ ენაზე).

LADO MINASHVILI

St. Andrew the First-Called Georgian University of
the Patriarchate of Georgia

**Styling analysis of one episode of
“The Knight in the Panther's Skin”**

Summary

Scientific literature designates that the universe of The Knight in the Panther's Skin is idealized. Characters of the poem with the whole complex of their properties do not make the real beings. But hereby they demonstrate such properties, true reality of which we are acquainted with. However, it is clear that in comparison with the characters of The Knight in the Panther's Skin, “characters of the middle ages both in oriental and especially occidental literature bear the seal of some schematic and iconographic abstractedness” (Pavle Ingorokva).

In view of reality of some characters and episodes of the poem, the Great Ilia gave us congenial analysis of the brilliant poem (Gr. Kiknadze). I. Chavchavadze also designated “how much rich and broad is The Knight in the Panther's Skin for spreading wings of true criticism. In the way of study of the poem, lots of significant ideas have been said and written in this point of view.

The paper represents the attempt of art analysis of that episode of the poem, where Avtandili finds insensible Tarieli and helps and returns him in cave.